

Vad ger lycka i Ukraina?

Magnus Karlsson, Lena Wilderäng

Magnus Karlsson, professor, Centrum för civilsamhällesforskning,
Marie Cederschiöld högskola, Stockholm. E-post: magnus.karlsson@mchs.se.
Lena Wilderäng, Centrum för civilsamhällesforskning,
Marie Cederschiöld högskola, Stockholm. E-post: lena.wilderang@mchs.se

Tre år in i Rysslands pågående invasionskrig uppger nästan två tredjedelar av ukrainarna att de är mycket eller ganska lyckliga. Hur kan det förstås? Här diskuteras resultatet i relation till beredskap, trygghet, tillit och medborgerligt engagemang. En underliggande fråga är vilka lärdomar som Sverige kan dra av erfarenheterna som gjorts i Ukraina. Till grund för presentationen ligger två nationella studier, en i Sverige och en i Ukraina, som genomförts inom ramen för ett större forskningsprojekt (CivKris) som fokuserar civilsamhället i kris och ytterst i krig. Resultaten visar på samband som i vissa delar påminner om varandra och i andra delar skiljer sig åt mellan Ukraina och Sverige.

Three years into Russia's ongoing war of invasion, nearly two-thirds of Ukrainians say they are very or fairly happy. How can this be understood? In this text, these results are discussed in relation to preparedness, sense of security, social trust and civic engagement. An underlying question is what lessons Sweden can learn from the experiences made in Ukraine. The presentation is based on two national surveys, one in Sweden and one in Ukraine, which were carried out within the framework of a larger research project (CivKris) that focuses on civil society in crisis and ultimately in war. The results show connections that in some parts resemble each other and in other parts differ between Ukraine and Sweden.

I skrivande stund är det precis tre år sedan Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina, och det krig som följde pågår fortfarande med oförminskad styrka. Många berättelser vittnar om att kriget blivit en ny och tragisk vardag i de icke-frontnära delarna av Ukraina, och storstadslivet i till exempel Kiev påminner i stora stycken om det i vilken europeisk storstad som helst, även om nätterna slits sönder av flyglarm och åtskilliga platser i staden – framför allt det centrala Majdan-torget – smyckas av minnesmärken, foton av soldater som dött vid fronten och flaggor som representerar de stupade. Någon mer helhetlig bild av läget i landet låter sig inte ges här, men för den fortsatta framställningen är det viktigt att komma ihåg vilket till ytan stort land Ukraina är, och att de ockuperade och frontnära områdena fortfarande utgör en relativt liten del av landet.

Så hur mår människor i de delar av Ukraina som inte har direkt anslutning till frontområdena? Genom ett av Ukrainas största undersökningsföretag har vi haft möjlighet att genomföra 1518 intervjuer på plats med personer i Ukraina för att fråga dem om deras krisinsatsvilja, tillit, värderingar och engagemang i det civila samhället. En av de frågor vi ställt är mycket enkel och har sitt ursprung i den välkända internationella värderingsundersökningen *World Value Survey*. Frågan låter människor uppge huruvida de känner sig mycket lyckliga, ganska lyckliga, inte särskilt olyckliga eller inte lyckliga alls. I det följande gör vill vi översiktligt beskriva hur lyckliga ukrainarna säger sig vara, och göra ett tentativt försök att utifrån resultaten diskutera vad det kan bero på om man säger sig vara lycklig trots ett pågående krig i det egna landet. Eftersom vi gjort en undersökning med motsvarande frågor i Sverige under 2022 så tillåter vi oss också att göra vissa jämförelser med svenska data, för att i den avslutande diskussionen också reflektera kring vad vi kan lära om Sverige genom att studera situationen i Ukraina.

Några teoretiska utgångspunkter

De presenterade enkätundersökningarna ingår i en större studie som framför allt fokuserar det civila samhällets roll i kris och ytterst i krig. Ambitionen är enkelt uttryckt att undersöka vad som får människor att vilja delta i landets försvar (försvarsvilja) eller att göra insatser i den händelse det skulle bli en större nationell kris (krisinsatsvilja, jfr Covid eller skogsbränder) i respektive land. Kan viljan att göra insatser spåras till engagemang i civilsamhället, tillit eller olika värderingsmönster? Frågorna i den mer övergripande studien ställs utifrån teoretiska tankegångar som diskuterar hur företeelser som social tillit, socialt kapital, medborgerligt engagemang och kanske också företeelser som försvarsvilja, motståndanda och krisinsatsvilja är kopplade till varandra¹. Listan kan göras längre på variabler som ibland ses vara kopplade till detta kluster av goda samhällseliga företeelser och den kan också inkludera icke-korruption, demokrati

och lycka. Det är dock i sammanhanget viktigt att av flera skäl vara försiktig i sökandet efter samband mellan dessa olika företeelser. Ett sådant skäl är att det är lockelsen att bli förförd av tanken på att om man kan påverka en av dessa företeelser, så kan man på något enkelt sätt förändra någon av de andra. Ett annat lite mer tekniskt skäl handlar om att i de fall det går att identifiera samband mellan dessa ”goda” variabler så är det ändå svårt att tala om vad som påverkar vad eller hur den mer detaljerade bilden ser ut kring de fenomen som studeras. Företeelserna hänger kanske ihop – men hur?

Metod

Studien Civkris22 genomfördes i Sverige med hjälp av *Novus Sverigepanel* (internet-enkät) under juni 2022. Urvalet var nationellt representativt vad gäller ålder, kön och region inom åldersspannet 18–79 år. Resultaten poststratifierades baserat på kön, ålder, utbildning, region och politisk tillhörighet. Svarsfrekvensen var 51 % och det totala antalet rapporterade respondenter var 5045 personer.

Civkris24 genomfördes i Ukraina av *Razumkov Center* i november-december 2024 och var riktad till den vuxna befolkningen nationellt, exklusive territorier under ockupation eller otillgängliga på grund av krig. Urvalet stratifierades i flera steg, först slumpmässigt utifrån regioner, ålder (18+) och kön, sedan efter bostätningstyp. Studien genomfördes genom intervjuer (”face-to-face”). Svarsfrekvensen var 22 %, och det totala antalet svarande var 1 518 personer.

Studierna använde ett frågeformulär med 31 artiklar, som använde slutna svarsalternativ (Likert-skalar). Frågorna var fokuserade på följande nyckelområden: 1) villighet att försvara landet och ingripa i samhällskriser, 2) social tillit, 3) medborgerligt engagemang, 4) personliga värderingar, inklusive religiösa och politiska preferenser, samt bakgrundsfaktorer såsom ålder, kön och inkomst. Frågorna var noggrant utformade för att återspegla relevanta aspekter från tidigare undersökningar, och ett fåtal artiklar var tillagda eller ändrade i den ukrainska versionen på grund av det pågående kriget.

Lycka – i Sverige och i Ukraina

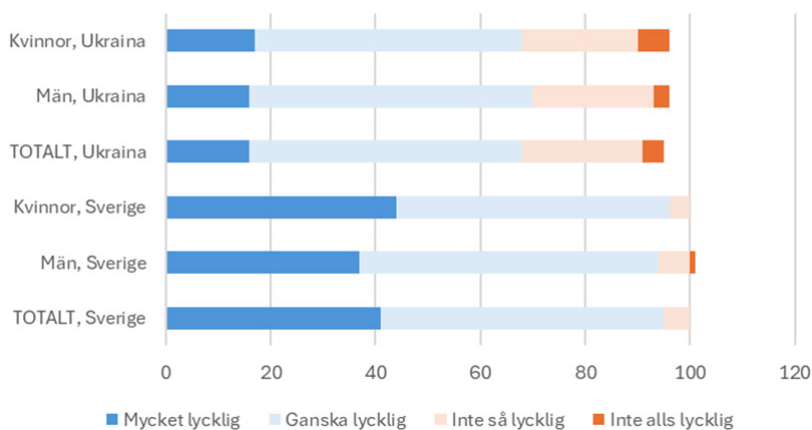
Vår studie (CivKris24) visar att 62 % av de personer i Ukraina som tillfrågats sade sig vara mycket lyckliga (11 %) eller ganska lyckliga (51 %). I vår svenska motsvarande undersökning (CivKris22) var motsvarande värde 89 % (24+65)

1. Se t ex Karlsson, M och Wilderäng, L (2024). *What can Sweden Learn from Civil Society in Wartime Ukraine? On Civil Society and Civil Preparedness*. Stockholm: Marie Cederschiöld högskola, Petersson, O (2023). *Motståndanda*. the Swedish Civil Contingencies Agency (MSB), Inglehart, R F, Puranen, B and Welzel, C (2015). Declining Willingness to Fight for One's Country: The Individual-Level Basis of the Long Peace. In *Journal of Peace Research*, 52(4), 418-434., Andersson, H och Wedebrand, C (2024). *Försvarsvilja och gemenskap - Om betydelsen av förtroende och demokrati för försvarsviljan*. FOI.

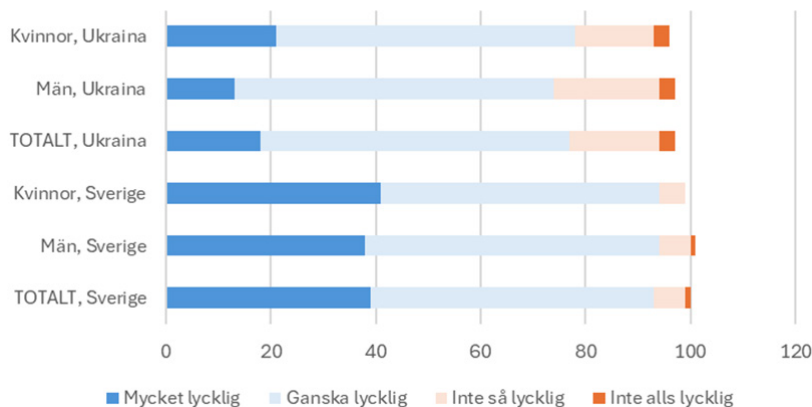
under 2022, och i tidigare undersökningar av Ukraina (*World Value Survey*) var de 76 % (18+59) under 2020 (alltså före den fullskaliga invasionen) och 68 % (16+52) 2011 (alltså före annekteringen av Krimhalvön) (Tabell 1 a-c)

Ett mycket grovt konstaterande är att på nationell nivå har andelen personer som säger sig vara mycket eller ganska lyckliga sjunkit med sex procentenheter i Ukraina – och att detsamma gäller även för Sverige (om än från en högre nivå). Om man väljer att bara fokusera den andel av befolkningen som säger sig vara mycket lyckliga, så har faktiskt utvecklingen varit mer dystert i Sverige (från 41 % till 24 %) än i Ukraina (från 16 % till 11 %) sedan 2011. En första tentativ slutsats är således att den fullskaliga invasionen inte påverkat människors känsla av lycka i den utsträckning som man skulle kunna tro.

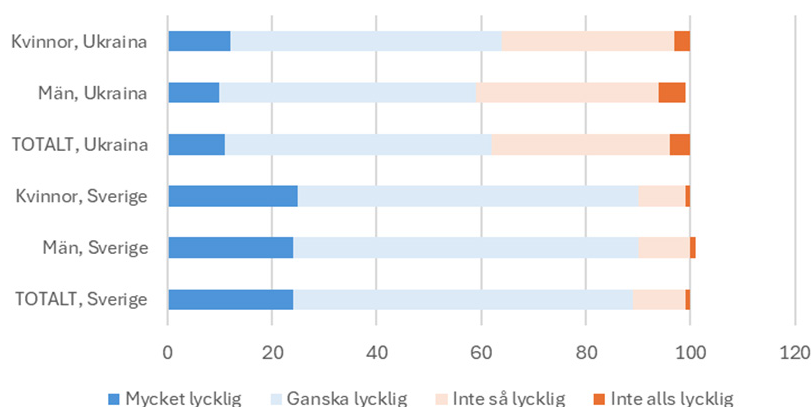
WVS 2011

WVS 2020

Civkris 2024

Tabell 1 a-c. Egenuppskattad lycka i Ukraina och Sverige enligt World Value Survey 2011 (Ukr n=1500, Sve n=1206) och 2020 (Ukr n=2900, Sve n=1198) samt CivKris 2022/24 (Ukr n=1500, Sve n=5045).

Lycka bland män och kvinnor

Hur ser det då ut om man tittar på hur lyckan i Ukraina fördelar sig mellan män och kvinnor, och mellan yngre och äldre? En tolkning som ligger nära till hands är att männen i större utsträckning än kvinnorna berörs av kriget genom att de mer sannolikt står inför aktivt deltagande i väpnat deltagande. En annan är att kvinnorna (särskilt de yngre) är lyckligare till följd av att västerländska ideal, som Ukraina säger sig strida för, bidrar till en större jämställdhet i landet och att dessutom kriget skapar möjligheter för kvinnor som tidigare varit förbehållna männen. Vidare är det tänkbart att yngre i större utsträckningen än äldre ser den stärkta kopplingen till väst som en möjlighet och därmed som en källa till hopp trots kriget.

Om dessa tolkningar är riktiga kan inte bekräftas, men data från vår ukrainska studie (CivKris24) visar att yngre uppger sig vara lyckligare än äldre och att kvinnor uppger sig vara lyckligare än män. Andelen kvinnor i åldern 18–29 år som sade sig vara mycket lyckliga var 24 % - att jämföra med männen i åldern 50–59 år där motsvarande värde var 7 %.

Som jämförelse var mönstret enligt *CivKris22* ett annat i Sverige: där fanns inga tydliga skillnader varken mellan könen eller ålderskategorier när det gällde att säga sig vara mycket lycklig.

Lycka, tillit och beredskap

Hur står sig då den ukrainska lyckan i relation till tillit och trygghet? Först ska framhållas att den sociala tilliten är relativt låg i Ukraina: 32 % av ukrainarna menade att man kunde lita på folk i allmänhet, att jämföra med 73 % av svenskarna – men så brukar också svenskarna beskrivas som ett av världens mest tillitsfulla folk. När det gäller samhällsinstitutioner litade ukrainarna överlägset mest på de väpnade styrkorna (70 % litade helt på dem) och förutom det på kyrkan (28 %), universiteten (14 %) och humanitära organisationer (14 %). Tilliten till staten (1,9 %) och de politiska partierna (1,8 %) var däremot mycket låg.

I det ukrainska materialet finns inga statistiskt säkerställda samband varken mellan upplevd lycka och social tillit (att man tror sig kunna lita på folk i allmänhet, det som ibland kallar generell tillit) eller tillit till den egna familjen (det som ibland allas partikulär tillit). Sådana samband finns däremot i det svenska materialet: litar man på folk i allmänhet och/eller på sin familj så säger man sig också vara lyckligare.

Institutionernas betydelse

Det finns statistiskt säkerställda samband på nationell nivå när det gäller den lycka som ukrainarna ger uttryck för och deras förtroende för bland annat de väpnade styrkorna, kyrkan, universiteten, de stora företagen, staten och EU. Liknande samband finner vi i det svenska materialet. Det verkar enkelt uttryckt som att de människor som är lyckliga också har förtroende för institutionerna omkring sig.

Känner man sig lyckligare om man känner sig trygg? När det gäller resultaten som rör upplevelsen av samhällets beredskap så skiljer sig resultaten åt mellan Ukraina och Sverige på ett intressant sätt. Personer från Ukraina tror i mindre utsträckning än de i Sverige på det egna landets beredskap när det gäller allvarliga samhällsstörningar (Tabell 2), men skillnaderna är inte uppseendeväckande stora. Vad som däremot väcker förvåning är att det i det svenska materialet finns statistiskt säkerställda samband mellan den upplevda lyckan och tilltron till det egna landets beredskap när det gäller var och en av de föreslagna samhällsstörningarna, medan de inte finns några (!) sådana samband i det ukrainska materialet. Är detta ett uttryck för att man i Ukraina i mycket mindre utsträckning än i Sverige knyter sin egen upplevelse av lycka till den säkerhet som staten och nationen kan garantera?

	Upplevelsen av samhällets beredskap för:	Mycket god beredskap	Ganska god beredskap	Inte särskilt god beredskap	Inte alls god beredskap
Ukraina (CivKris24)	Allvarlig naturhändelse	3	21	55	22
	Smittsam sjukdom	2	17	54	27
	Allvarlig kärnkraftsolycka	2	5	30	63
	Allvarlig livsmedelsbrist	5	33	44	18
	Omfattande cyberangrepp	3	25	46	26
	Omfattande fientlig informationspåverkan	3	25	45	27
	Omfattande IT- /teleavbrott	3	24	49	24
Sverige (CivKris22)	Allvarlig naturhändelse	2	39	49	10
	Smittsam sjukdom	7	52	32	8
	Allvarlig kärnkraftsolycka	6	35	41	18
	Allvarlig livsmedelsbrist	1	22	58	18
	Omfattande cyberangrepp	2	33	51	14
	Omfattande fientlig informationspåverkan	3	38	48	11
	Omfattande IT- /teleavbrott	2	28	55	16

Tabell 2. Den personliga upplevelsen av samhällets beredskap inför samhällsstörningar (Civ-Kris24, n=1518 och CivKris22, n=5045).

Lycka, engagemang och altruism

Det medborgerliga engagemanget skiljer sig väsentligen åt mellan Ukraina och Sverige – åtminstone om det mäts som engagemang inom ramen för organisationer. Medan Sverige har ett omfattande föreningsliv, så är engagemang i civilsamhällesorganisationer ganska ovanligt i Ukraina (för en utvecklad diskussion se Karlsson och Wilderäng 2024).

Resultaten från våra nationella surveystudier bekräftar skillnaden mellan länderna: i Sverige har till exempel 12 % av befolkningen gjort en insats inom en fritids- eller kulturorganisation, att jämföra med 2 % i Ukraina (Tabell 3).

I några fall (som inte mäts i den svenska undersökningen) är dock resultatet från Ukraina uppseendeväckande: mer än hälften av de tillfrågade säger sig ha gjort en insats i en ideell organisation med syfte att stöttat de egna väpnade styrkorna och 17 procent av de tillfrågade hade gjort organiserade humanitära insatser.

I Ukraina finns säkerställda statistiska samband mellan upplevd lycka och

dessa krigsnära insatser, att ha stöttat det nationella försvaret respektive att ha gjort volontär- och humanitära insatser. Det finns också ett svagare samband när det gäller att göra insatser inom en miljö- eller djurorganisation. I Sverige ser dessa samband annorlunda ut: de finns i stället när det gäller insatser kring idrott, kultur och fritid, sociala frågor, och religiösa samfund. En tolkning är att det bidrar till den upplevda lyckan att engagera sig i sådana organisationer som framstår som meningsfulla i en samhällskontext och som skapar kollektiv tillhörighet, men att detta skiljer sig förstås åt mellan länderna på grund av det pågående kriget i Ukraina.

	Ukraina	Sverige
Idrottsorganisation	2,4	19,4
Fritids- och kulturorganisation	1,6	11,6
Intresseorganisation	0,7	15,7
Organisation med social inriktning	3,7	10,3
Kyrkan/religiösa samfund	18,5	4,9/2,9
Civil insatsorganisation	2,4	4,9
Miljö- och djurrättsorganisation	2,8	6,4
Organisation som stöttar det nationella försvaret	50,6	NA
Andra volontär-, humanitära eller välgörenhetsorganisationer	17,4	NA

Tabell 3. Engagemang i olika typer av civilsamhällesorganisationer angivet i procent. Utifrån CivKris22 (n=5045) i Sverige och CivKris24 (n=1518) i Ukraina.

Frågan om att göra insatser för att bidra till samhället leder in på frågan om altruistiska beteenden som kan spåras i materialet. En fråga i materialet handlar om ifall man anser det vara rimligt att dela med sig av sina förnödenheter i en krissituation. På den frågan uppger 28 % av de svarande i Ukraina att det är mycket rimligt och ytterligare 52 % att det är ganska rimligt – motsvarande värden i det svenska materialet är 41 % respektive 50 %. Det finns inget statistiskt säkerställt samband mellan ett sådant altruistiskt resonemang i det ukrainska materialet, men däremot i det svenska.

Avslutande diskussion

Föreliggande text är ett första, tentativt försök att redovisa hur den population vi undersökt i Ukraina beskriver sin upplevda lycka, och att ställa den i relation till företeelser som tillit, trygghet och medborgerligt engagemang. Vi har också gjort ett försök att ställa våra resultat i relation till våra svenska data för att däri-

genom kunna förstå de ukrainska resultaten bättre, men också reflektera något kring vad vi kan lära av Ukraina i det aktuella fallet.

Det förefaller i allt väsentligt som att resultaten som vi presenterar ligger i linje med vi kan vänta oss, även om detaljerna ibland förvånar. Att yngre människor, särskilt kvinnor, är lyckligare än äldre i ett land som håller på att genomgå en demokratiseringsprocess och som tar tydliga steg mot ett mer västerländskt och jämställt samhälle är – trots krig – närmast att vänta. I föreliggande redovisning har vi inte diskuterat viljan hos olika delar av befolkningen att ansluta till EU respektive NATO, och inte heller balansen mellan konservativa och liberala värderingar i dessa grupper. Underlag för sådana analyser finns dock i det empiriska materialet, och möjligen kommer sådana att stärka bilden av en relation mellan det mer progressivt västerländska och upplevd lycka (kanske som ett uttryck för hopp?)

Det förefaller också som att tilliten till samhällsinstitutioner bidrar till känslan av lycka i Ukraina, och då särskilt tilliten till de väpnade styrkorna och till kyrkan, och här ser mönstret i Sverige liknande ut, även om de institutioner som åtnjuter störst förtroende är andra än i Ukraina. Däremot är det slående hur personer i Ukraina inte verkar hänga upp sin lycka på samhällets beredskap för allvarliga samhällsstörningar. Är detta möjligen en bild av ett folk som luttats under år av återkommande samhällsstörningar i form av massiva elavbrott, informationsattacker och hotande kärnkraftsverkshaverier? Bilden i Sverige är hursomhelst en annan: här finns ett tydligt samband mellan upplevd lycka och upplevelsen av samhällets beredskap inför samhällsstörningar. Vår tro på att samhällets beredskap är hög hänger ihop med vår känsla av lycka. Ska detta resultat tolkas som att respondenterna i den svenska undersökningen i större utsträckning ser sig stå och falla med den beredskap som i de flesta fall garanteras av staten? Finns det hos de svenska respondenterna en underliggande ängslighet för att beredskapen inte ska fungera som de ukrainska inte längre har?

Slutligen visar resultaten hur medborgerligt engagemang i många fall verkar ha samband med upplevd lycka både i Ukraina och i Sverige, även om typen av engagemang som har betydelse är olika i de två fallen. Vår tolkning i det här fallet är att engagemang som upplevs bidra till samhället och det allmänna, och som också kan tänkas erkännas av en större allmänhet – såsom till exempel frivilliga sociala insatser – bidrar till den upplevda lyckan.

Att vilja dela med sig av sina förnödenheter verkar dock vara mer positivt laddat för de svenska respondenterna än för de ukrainska. Resultatet är dock svårtolkat. Kan det vara så att i Ukraina, där läget är mer allvarligt, så kommer också frågan om att dela med sig närmare? Att den i Sverige framför allt är av moralisk karaktär, medan den emellanåt i Ukraina ställs på sin spets och blir betydligt mer verklig? Här kan det vara av betydelse att hålla i minnet att när FN 2022

sammanställde sitt *Human Development Index* – enkelt uttryckt ett index byggt på en sammanvägning av möjligheten till ett långt och hälsosamt liv, möjligheten till utbildning och möjligheten till en hygglig levnadsstandard – så placerade sig Sverige som det femte bästa landet i världen medan Ukraina intog plats 100. Eller ska sambandet i stället förstås omvänt: inte att det innebär lycka att dela med sig, utan tvärtom att det är de lyckliga som är mest villiga att göra så?

Så vad kan vi lära i Sverige? Det förefaller utifrån den mycket rudimentära redovisningen som gjort här att det finns stora likheter mellan de svenska och ukrainska respondenterna när det gäller frågan om vad som leder till lycka, även om förutsättningarna är fundamentalt olika mellan länderna när det gäller tillit och medborgerligt engagemang. Kan det möjligen vara så att de svenska data kring tillit och organisering, som ofta lyfts fram som naiva och verklighetsavlägsna, faktiskt är en reell källa till bibehållen lycka i kris, och en nationell resurs som har betydelse för resiliens och motståndsanda? Men kan det samtidigt vara så att de svenska respondenterna uppvisar en visst beroende av de offentliga institutionerna och beredskapen som de ukrainska i större utsträckning frigjort sig ifrån?